

СУЧАСНІ СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ ВИКЛАДАННЯ ЕКОНОМІКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Постановка проблеми. У ХХІ ст. всі науки переживають нове піднесення. Форсований прогрес змінює реалії життя швидше, ніж викладачі-науковці встигають реагувати на них. Усі науки стикнулися з проблемою того, як поступово, але динамічно та ефективно, змінювати навчання і викладання, як передавати нові знання і формувати навички, що необхідні і студенту, і викладачу-науковцю сьогодні. Не винятком стала й економіка.

Аналіз останніх досліджень. Існує велика кількість наукових робіт, присвячених проблемам викладання економічних дисциплін в Україні в цілому і певним її аспектам (О. В. Аксьонова, Г. В. Єльнікова, Г. О. Ковальчук, А. С. Нісінчук, Т. Б. Поясок та ін.). Але не тільки Україна стикається з цією проблемою. США і країни Європи також мають схожу ситуацію. Проблеми використання форм та методів навчання майбутніх економістів за кордоном присвячено роботи провідних американських і європейських психологів, педагогів та економістів Р. Барлета та П. Кінга, В. Беккера та М. Уотса, К. Бензинга та П. Кріста, Б. Блума, Ч. Хольта та інших. Окремі аспекти даної проблеми розкриваються в працях вітчизняних вчених: С. Бурдіної, Н. Войнаровської, О. Кареліної, В. Ковальчук, Г. Ковальчук, О. Корінькової та ін. Однак питання проблеми змісту і методів викладання економічних дисциплін у вищих навчальних закладах США і Європи не було предметом окремого наукового пошуку.

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції у викладанні економічних дисциплін у вищих навчальних закладах США і Європи.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні розглядаються погляди західно-європейських і американських вчених-економістів щодо того, що має вивчатися в економіці у вищій школі, методи, якими має викладатися економіка, на противагу тому, як вона викладається зараз. Завданням викладачів є допомогти студентам усвідомити вади старих спрощених аналізів і підходів до того, як студенти дійдуть до такого висновку самі, при цьому взагалі втративши інтерес до економіки як науки, непридатної для життя. Ми спробуємо проаналізувати ті економічні інновації, які використовують вчені за кордоном при викладанні економіки як університетської дисципліни, а саме зміну застарілих методів типу лекції «крейди і бесіди» (chalk and talk) на нові активно-навчальні техніки, які стали доступними завдяки розвитку експериментальної економіки, теорії ігор, навчальним тренажерам, Інтернету тощо.

Економіка як академічна дисципліна має цінні переваги. По-перше, вона вчить людей мислити аналітично. По-друге, вона забезпечує розуміння того, як насправді діють соціально-економічні важелі у сучасному світі. Та незважаючи на всі ці переваги, на даному етапі з теперішнім підходом більшість студентів на всіх рівнях втрачають інтерес до цієї необхідної науки. Тому одним із завдань даної статті є аналіз теперішньої ситуації та огляд пропозицій вчених економістів щодо можливого покращення в майбутньому.

Актуальним на сьогодні є питання, чому велика кількість студентів, які обирають економіку для вивчення, різко падає і як можна їх повернути. Економіка може стати надзвичайно цікавою, але об'єкти ринку освітніх послуг – студенти – прямо вказують, що зараз це не так. Певний набір стимулів, з якими вони стикаються, або розхолоджує їх від ідеї стати економістами, або змушує їх закинути вивчення цієї дисципліни в найближчому майбутньому.

На думку П. Ормерода, автора статті про виклики викладання економіки у ХХІ ст., однією з таких причин цього явища є те, що викладання економіки стало занадто догматичним. Натомість економіка має викладатися як новий метод мислення про світ, що допомагає зрозуміти широкі питання у бізнесі, економічному і соціальному житті людства. Викладач-інженер, який навчає студентів математики мостобудування, може дозволити собі бути догматичним, оскільки величезна кількість мостів була зведена, спираючись на ті принципи, які він викладає, і більшість з них успішно функціонують до сьогодні та будуть стояти і в майбутньому. Однак економіка далека від цього, хоча нерідко зазначають, що вона така ж незмінна, як і математичне моделювання мостів. Підручники стали схожі на підручники з математичного моделювання, де все вже доведено і пояснено, і єдине, що вимагається від студента, – це засвоїти подані знання у готовому представленому вигляді [9, с. 71].

У своїй статті П. Ормерод наводить два цікавих приклади. Перший відноситься до широківідомого припущення в економічній теорії, що люди (агенти) є раціональними максимізаторами. Ця теорія викладається студентам фактично без змін, хоча протягом останніх двадцяти років здійснювались дослідження обмеженої раціональності, тобто ситуацій, коли люди (агенти) мають доступ до неповної інформації. Ці дослідження більше відповідають реаліям сучасного інформаційного суспільства, де почали діяти нові принципи і закони. Професійні економісти, які працюють у цій галузі, здобули престиж і визнання за свої наукові здобутки, а деякі навіть виграли Нобелівські премії. Д. Акерлоф і Д. Стіглітц, двоє лауреатів 2001 року, стали піонерами у цій сфері та зробили значний і досить цікавий внесок у даній галузі. Їхні моделі швидше намагаються пояснити яесь одне певне питання в економічній поведінці індивідуума, аніж заявити якусь загальну теорію про те, як поведуться індивідууми в економічному просторі, яка на практиці часто виявляється не дією [9, с. 72].

Однак більшість курсів з економіки зупинилися на єдиній і вже застарілій теорії раціональної максимізації, в яку більшість студентів фактично не вірять. Судячи зі змісту визнаних економічних наукових журналів за останні роки, відомі економісти-практики Америки та Європи у цій галузі також їй не вірять.

Інший приклад, який наводить П. Ормерод, стосується формули, що подається студентам як наріжний камінь економіки. Вона звучить так: «Треба встановлювати такі ціни, які б були рівні граничним витратам». Численні наукові спостереження за останні десятиліття, які, зрештою, показали, що в реальних умовах бізнес не так встановлює ціни, не порушили віри університетських підручників з економіки, що це не так.

Американський дослідник У. Беккер наводить яскраве порівняння того, як викладання економіки відстає від реальних досліджень у цій галузі: «Деякі базові навички можуть мати велике значення в одній точці часу і мало значення в іншій момент: наприклад, вміння користуватись логарифмічною лінійкою впало в ціні з появою недорогого ручного калькулятора; вміння користуватись ручним калькулятором впало в ціні в ході розвитку комп'ютерних електронних таблиць і статистичних пакетів. Те ж саме в економіці: навички стають застарілими. Поява сучасного комп'ютера, наприклад, перетворила економіку в більш емпіричну науку; тим не менш, типовий навчальний план звертає мало уваги на важливість кількісних досліджень і емпіричних відкриттів» [2, с.10].

Інновації в економічній науці не можуть пробитися у викладання економіки на університетському рівні. У. Заак описує, як доповіді нобелівських лауреатів можуть бути використані у викладанні принципів економіки до оголошення нагороди, однак їхні роботи рідко представлені в підручниках до оголошення і навіть рідко згодом після [11, с. 46].

Лауреат Нобелівської премії Г. Беккер так охарактеризував необхідність кращих підручників: «Студенти стикаються з непотрібними труднощами при вивченні економіки, тому що підручники взагалі не мають достатньо хороших прикладів реальних програм» [1, с. 19]. Як додав А. Крюгер: «Те, що потребує більшість студентів (і людей взагалі), – це навчання особистої фінансової грамотності, щоб вони могли самі прийняти найрозумніше економічне рішення, а не моделі сукупної пропозиції і сукупного попиту» [7, с. 475]. Професор А. Крюгер радить не перетворити вивчення економіки у вищих навчальних закладах освіти у відстаюче навчання. Зведення економіки до догматичних доповідей про декілька основних аксіом на рівні новачка і другокурсника у вищих навчальних закладах не передає захоплення від вивчення цієї дійсно цікавої дисципліни. Потрібно показати студентам, що економіка – це інноваційна наука, яка розвивається разом зі соціальними змінами і є прикладною у професійному та повсякденному житті.

У новому світлі на Заході розглядається теорія ігор. Ряд впливових економістів стверджують, що теорія ігор здійснила справжню революцію в економіці за останні 20 років. П. Ормерод вважає, що це дуже цікава тема. Звичайно, теорія ігор є інтелектуально захоплюючою, і вона може стати дієвим інструментом у навчанні економіки. Однак вона має серйозні обмеження, пов'язані з суто теоретичним підходом до змінних процесів, а відтак вона не може надати нам інформацію про величезну кількість практичних вирішень змінних ситуацій. Вона може стати ефективним засобом в економічному моделюванні. Але в самій суті економічної науки ключовими є організації. Для теорії ігор мають значення теоретичні методи, їй необхідні чіткі правила гри, а вони визначаються організаціями [8, с. 75].

Ще один аспект, на який часто звертають увагу науковці з-за кордону, особливо з Америки, – це використання персонального комп'ютера на базі моделі поведінки індивідуума (агента).

П. Ормерод переконаний, що, ймовірно, найбільш вузьким припущенням традиційної економіки, яке серйозно обмежує її здатність вирішувати багато проблем реального світу, є припущення про те, що смаки і переваги індивідуумів є фіксованими. У деяких обставинах, напри-

клад, коли покупець знаходиться в супермаркеті і вибирає між різними марками продукту, припущення про сталі смаки і переваги може бути правильним. Але в широкому діапазоні обставин, окремі люди (агенти) прямо впливають на вибір інших індивідуумів [8, с. 76].

Відповідно до традиційної теорії, люди (агенти) реагують на рішення інших лише настільки, наскільки ці рішення впливають на ціни товарів і послуг, що окремі люди купують і/або продають. Але в реальному світі такого роду поведінка не є достатньо поширеною. Починаючи з ринку моди і закінчуючи фінансовими ринками, на думки і поведінку людей впливає безпосередньо те, як поведуться інші люди, наскільки оптимістичні чи песимістичні суб'єктивні передбачення мають окремі фірми щодо майбутнього.

Існує одна вагома причина, чому традиційна економіка робить припущення, що смаки і переваги є фіксованими. Як тільки припускають, що ця умова може бути змінена, явно прості моделі стають надзвичайно складними, і, як правило, їх уже неможливо дослідити аналітично. У таких випадках, застосовуючи свій улюблений інструмент – математику чи обчислення, економіст навряд чи знайде рішення до поставлених задач в цьому контексті.

Проте розвиток персонального комп'ютера означає, що тепер ми можемо почати досліджувати властивості набагато реалістичніших моделей, в яких поведінка людей (агентів) може впливати безпосередньо на поведінку інших. Ця здатність розуміти системи, в яких агенти можуть прямо змінити поведінку один одного, на погляд П. Ормонда, на сьогоднішній день є найважливішою методологічною розробкою в області економіки за багато років. Це, зрештою, змінить повністю шлях, яким розвивається і як застосовується економіка [8, с. 78].

Своєрідним ноу-хау у викладанні економіки у західних університетах стала система особистої відповіді. К. Елліот у своїй статті «Використання системи особистої відповіді у викладанні економіки» її описує так: «Система персональної відповіді (A Personal Response System – PRS) є однією з форм технології, яка дає можливість лектору/викладачу задати питання групі студентів з декількома варіантами відповідей, на які вони відповідають індивідуально, вибравши відповідь на бездротовому передавачі. Приймачі, підключені до комп'ютера, збирають ці відповіді. Потім спеціальна комп'ютерна програма обробляє всі відповіді, і студенти можуть побачити результати на великому екрані за допомогою стандартного проектора [4, с. 81]. Таким чином, технологія схожа на опцію «запитати в аудиторії» в ігровому шоу «Хто хоче стати мільйонером?» [10, с. 14]. Однак дуже небагато компаній виробляють дане програмне забезпечення і використання цієї технології залишається порівняно рідким у Великій Британії.

К. Елліот використовувала дану технологію у Ланкастреському університеті при викладанні дисципліни «Принципи мікроекономіки». Після пробного проекту цієї технології були зроблені наступні висновки. Використання PRS змусило визначити ступінь активного навчання, який існує при викладанні лекцій. Увага повинна бути приділена як розробці питань, які перевіряють у студентів розуміння лекційного матеріалу, так і вдалій організації цих питань в контекст лекції. Крім того, викладач повинен бути готовий переглянути матеріал, якщо результати PRS показують, що студенти недобре зрозуміли лекційний матеріал. Це може вплинути на ефективність засвоєння знань не тільки на лекціях, але й на наступних семінарських заняттях.

Потенціал використання цієї технології як інструмента формальної оцінки ефективності викладання на лекціях може стати темою для майбутніх досліджень. Хоча, як показують дослідження К. Елліот, PRS може бути легко використовуватись як метод навчання теоретичного та кількісного матеріалу в економіці, а також інших дисциплінах, цінність і можливість його використання в більш дискурсивних і спірних темах ще варто дослідити. При вивченні таких тем ця технологія може бути використана для заохочення дебатів та дискусій із запропонованими відповідями, які найбільше відповідають особистому погляду студента. Після того, як відповіді будуть отримані, обговорення може зосередитися на певному діапазоні відповідей та причинах таких відповідей. В кінці обговорення може бути задане інше питання, щоб побачити, чи змінилися погляди студентів в результаті навчання і обговорення [4, с. 85].

Останньою тенденцією у викладанні економіки в країнах Західної Європи та США є проблемне навчання (Problem-Based Learning – PBL), яке включає в себе навчання через вирішення якихось проблем. Хоча проблеми або завдання не завжди мають «рішення», такий метод забезпечує плідне середовище для навчання, в якому студенти визначають, що повинно бути досліджено і вивчено при вирішенні проблем, перед якими вони поставлені [6, с. 40]. Проблеми використовуються як інструмент для досягнення необхідної бази знань та навичок, щоб «вирішити» їх. Основою PBL є те, що студенти вчаться на власному досвіді. Це особистісно-орієнтована система, в якій студенти, працюючи в малих групах, знаходять інформацію, необхідну для відповіді, або вирішення, конкретної проблеми чи задачі. Однією з привабливих особливостей PBL, є те, що вона

допомагає формувати у студентів як специфічно-наукові для певної теми знання, так і навички, які вони вже здатні використовувати на практиці.

Ці специфічно-наукові знання здобуваються завдяки правильній постановці проблеми, у той час як практичні навички розвиваються опосередковано через сам процес проблемного навчання. Корисною особливістю PBL є те, що викладач може зосередитися на теоретичній економіці (через постановку проблеми), у той час, як розвиток практичних навичок стає додатковим бонусом, який здобувається під час науково-пошукової діяльності.

Для інтеграції PBL у навчальний план дисципліни «Економіка» необхідно виконати три кроки [9, с. 49]:

- проектування проблем і/або завдань;
- оцінка відповіді на проблему/завдання;
- проектування PBL середовища.

Проектування проблеми/завдання для середовища PBL зазвичай включає в себе чотири етапи [5, с. 10]:

- повинна бути визначена форма PBL середовища;
- викладач має зосередитися на цільових результатах навчання;
- повинні бути визначені види навчальної діяльності, пов'язані з організацією PBL;
- необхідно презентувати студентам завдання.

Другим компонентом є оцінка. Усі відповіді по групах PBL повинні, принаймні, отримати коригуючий відгук. Якщо відповідь була в письмовій формі (наприклад, доповідь групи), це дозволяє викладачу робити письмові зауваження щодо доповіді студентів. Крім того, після повернення письмових відповідей педагог повинен також обговорити в окремих групах сильні і слабкі відповіді. У підсумковому оцінюванні різні бали ставлять або окремим студентам, або цілим групами. Щодо підсумкового оцінювання, то тут можна використовувати різні методи і підходи.

Проектування (організація) PBL середовища є одним із ключових моментів у цьому виді навчання. PBL середовище розраховане на 12-тижневий семестр, хоча структура може бути змінена за різних обставин.

Для того, щоб PBL середовище було успішним, співробітники та студенти повинні бути проінформовані про те, що очікується від них, і вони повинні бути готові до виконання своїх запропонованих ролей. Протягом першого заняття студенти отримують методичний посібник по PBL, що містить наступну інформацію [5, с. 15]:

- короткий опис PBL процесу;
- опис того, яким чином організовані зустрічі груп, включаючи призначення ролей лідерів групи і спостерігачів;
- необхідні відповіді на завдання PBL, незалежно від форми: презентації, письмові звіти тощо. Мінімальні вимоги для кожного типу відповідей також вказуються;
- процес оцінювання, в тому числі критерії оцінок;
- обговорення кожного завдання PBL, у тому числі результатів навчання, основного матеріалу для самостійної роботи, короткі поради лідерам тощо;
- яким є покарання за невідвідування.

Проблемне навчання – це підхід, в центрі якого – студент. Цей вид навчання дає можливість студентам проводити дослідження, поєднувати теорію і практику та застосовувати знання і навички для розробки життєздатних практичних рішень до поставленого завдання. Найважливіше значення для успішної реалізації PBL має вибір правильно структурованої проблеми (часто міждисциплінарної) і викладач, який керує навчальним процесом та проводить ретельний аналіз результатів навчання.

Висновки. Бути економістом означає не стільки володіти конкретними знаннями, скільки мати особливий склад розуму.

Проаналізувавши роботи вчених Європи і Америки, можна виділити декілька рекомендацій, які будуть досить ефективними і в українському освітньому просторі. На суто практичному плані, ми вважаємо, що при викладанні економіки потрібно:

- використовувати актуальні матеріали досліджень і відкриттів останніх десятиліть;
- забезпечити деяке емпіричне підґрунтя для теоретичних моделей;
- скористатися досягненнями в галузі комп'ютерних технологій, щоб дозволити студентам використовувати інтерактивні моделі поведінки;
- використовувати проблемне навчання, яке дозволить не тільки здобути знання, але й розвинути певні практичні навички.

Література

1. Becker G. Not-so-dismal scientist/ Becker G. //Business Week, 21 October, 1996. – P. 19-31.
2. Becker W. (2001) How to make economics the sexy social science / Becker W. //Chronicle of Higher Education. December 7, 2001. – P. B10-B11.
3. Colander, D. Complexity and the teaching of economics, in D. Colander (ed.). – The Complexity Vision and the Teaching of Economics. – Cheltenham: Edward Elgar. – 2000. – P. 36-121.
4. Elliott C. Using a Personal Response System in Economics Teaching/ Elliott C.// International Review of Economics Education, vol. 1, issue 1, 2003 – P. 80-86.
5. Forsythe F. Problem-based learning (in P. Davies, ed.). – The Handbook for Economics Lecturers. The Economics Network. – 2002. – P. 28.
6. Gibbs, G. Improving the Quality of Student Learning. – Technical and Educational Services Ltd. – Bristol. – 1992.
7. Krueger A. Promoting economic literacy: panel discussion/ Krueger A. // American Economic Review P&P, vol. 92, May, 2002. – P. 6-475.
8. Ormerod R. Turning the Tide: Bringing Economics Teaching into the Twenty First Century / Ormerod R. // International Review of Economics Education, vol. 1, issue 1, 2003. – P. 71-79.
9. Torrent R. Using Problem-based Learning for Introducing Producer Theory and Market Structure in Intermediate Microeconomics / Torrent R. // International Review of Economics Education, volume 10, issue 1, 2011. – P. 48-57.
10. Seenan G. Ask the audience – the way to a better degree/ Seenan, G. // Guardian, 4 January, 2000. – P. 13-19.
11. Zahka, W. Acceptance speeches by the Nobel laureates in economics. – Edit. W. E. Becker and M. Watts. Teaching Economics to Undergraduates: Alternatives to Chalk and Talk. – Cheltenham: Edward Elgar. – 1999. – P. 209-24.

У нашому дослідженні розглядаються погляди західноєвропейських і американських вчених-економістів щодо того, що має вивчатися в економіці у вищій школі, методи, якими має викладатися економіка, на противагу тому, як вона викладається зараз. Зокрема звертається увага на використання теорії ігор у викладанні економіки, проблемного навчання та системи персональної відповіді. Крім того, здійснений огляд проблем у викладанні і вивченні економіки, наприклад, таких, як догматизація викладання і ігнорування здобутків Нобелівських лауреатів у галузі економіки.

Ключові слова: викладання економіки, проблемне навчання, теорія ігор, інтерактивні моделі поведінки, система персональної відповіді.

Мельник О. Тенденции и проблемы преподавания экономики в высших учебных заведениях.

В нашем исследовании рассматриваются взгляды западноевропейских и американских ученых-экономистов относительно того, что должно изучаться в экономике в высшей школе, методы, которыми должна преподаваться экономика, в противоположность тому, как она излагается сейчас. В частности обращается внимание на использование теории игр в преподавании экономики, проблемного обучения и системы персональной ответа. Кроме того осуществлен обзор проблем в преподавании и изучении экономики, например, таких, как догматизация преподавания и игнорирование достижений Нобелевских лауреатов в области экономики

Ключевые слова: преподавание экономики, проблемное обучение, теория игр, интерактивные модели поведения, система персонального ответа.

Melnik O. Tendencies and problems of teaching economics in higher educational establishments.

This study examines the views of Western European and American scientists and economists as to what should be studied in economics in high school, the methods that should be taught economics, as opposed to how it is laid out. In particular, attention is drawn to the use of game theory in the teaching of economics, problem-based learning and personal response system. Also the overview of the problems in the teaching and learning of economics, such as dogmatization of teaching and ignoring achievements of Nobel laureates in economics.

Key words: teaching economics, problem-based learning, game theory, interactive models of behavior, personal response system.